

प्रति,

श्री. चंद्रशेखर बावनकुळे

अध्यक्ष,

महाराष्ट्र विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक २०२४ वरील संयुक्त निवड समिती.

महाराष्ट्र विधानसभा

ईमेल: cbawankule.in@gmail.com , cbawanbkule@gmail.com

विषय: महाराष्ट्र विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक, २०२४ बाबत आक्षेप आणि चिंता.

महोदय,

आम्ही, सिटीझन्स फॉर जस्टिस अँड पीस, मुंबई, महाराष्ट्र विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक, जे १८ डिसेंबर २०२४ रोजी राज्य विधानसभेत पुन्हा सादर करण्यात आले होते, (यापुढे MSPS विधेयक २०२४) बद्दल आमच्या तीव्र चिंता आणि गंभीर आक्षेप व्यक्त करण्यासाठी लिहित आहोत. विधेयकाचे परीक्षण करण्यासाठी आणि विधानसभा अधिवेशनात त्याचा अहवाल सादर करण्यासाठी २१ सदस्यीय संयुक्त निवड समितीचे अध्यक्ष म्हणून, आम्ही तुम्हाला महाराष्ट्रातील नागरी स्वातंत्र्यासाठी या कायद्याचे गंभीर परिणाम, विशेषतः भाषण आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, संघटना आणि सभा, शांततापूर्ण निषेध आणि गोपनीयतेच्या मूलभूत अधिकारांवर त्याचा होणारा संभाव्य परिणाम विचारात घेण्याचे आवाहन करतो आहोत.

हे विधेयक सुरुवातीला ११ जुलै २०२४ रोजी माजी मुख्यमंत्री एकनाथ शिंदे यांच्या नेतृत्वाखालील सरकारच्या वतीने तत्कालीन उपमुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी सादर केले होते, ज्यांच्याकडे गृह, कायदा आणि न्यायपालिका ही दोन्ही खाती होती. तथापि, विधानसभेचा कार्यकाळ संपल्यानंतर ते संपले. डिसेंबर २०२४ मध्ये त्याचे पुन्हा सादरीकरण करण्यात आले. मात्र ही प्रक्रिया इतक्या अपारदर्शक पद्धतीने झाली की त्याला सरळ "गोपनीय" असेच संबोधले तरी अतिशयोक्ती होणार नाही. हे विधेयक सार्वजनिक क्षेत्रात उपलब्ध करून देण्यात आलेले नाही, किंवा त्यावर कोणत्याही प्रकारची सार्वजनिक सल्लामसलत, जनसुनावणी किंवा छाननी करण्यात आलेली नाही. त्याऐवजी, ते सार्वजनिक चर्चेसाठी प्रसारित न करता थेट संयुक्त निवड समितीकडे पाठवण्यात आले. या अपारदर्शक कायदे प्रक्रियेचा आम्ही तीव्र विरोध करतो. नागरी स्वातंत्र्यावर दूरगामी परिणाम करणारे असे महत्वाचे कायदे कायदेमंडळाने विचारात घेण्यापूर्वी त्याचा मसुदा कठोर सार्वजनिक चर्चेसाठी खुला ठेवला पाहिजे.

शिवाय, विधेयक सादर करताना विधानसभेत केलेल्या विधानांमुळे आमच्या शंका आणखी वाढल्या आहेत. मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी या विधेयकाचे समर्थन केले कारण ते महाराष्ट्रातील "शहरी नक्षलवाद" विरोधात लढण्याचा आणि शहरी भागांमध्ये देश आणि त्याच्या संस्थांबद्दल "अविश्वास" निर्माण करणाऱ्या "फ्रंटल ऑर्गनायझेशन्स" च्या कारवायांना आळा घालण्याचा प्रयत्न आहे असा दावा केला गेला. आम्हाला हा युक्तिवाद अत्यंत समस्याप्रधान वाटतो, कारण "अविश्वास" ही संकल्पना अस्पष्ट आणि व्यक्तिनिष्ठ आहे, ज्यामध्ये कोणतीही स्पष्ट कायदेशीर व्याख्या नाही. सरकारी धोरणांवर टीका करण्याचा आणि संस्थात्मक जबाबदारीची मागणी करण्याचा कायदेशीर अधिकार हा लोकशाही सहभागाचा एक आवश्यक भाग असतो. मात्र याचा चुकीचा अर्थ लावला गेल्यास

"अविश्वास" वाढवण्याच्या नावाखाली सामान्य नागरिक, कार्यकर्ते आणि मानवी हक्क रक्षकांविरुद्ध शस्त्र म्हणून सहजपणे त्याचा वापर केला जाऊ शकतो. जर जनतेच्या एखाद्या घटकाला राज्य किंवा त्याच्या संस्थांबद्दल शंका असेल, तर त्यांच्या चिंता पारदर्शकपणे आणि जबाबदार पद्धतीने सोडवण्याची जबाबदारी सरकारची आहे, त्यांना गुन्हेगार ठरवून नाही.

विडंबनाची गोष्ट म्हणजे, शहरी नक्षल (धोका) ही एकच संज्ञा वापरून संपूर्ण कायदा करण्याची मागणी होत असताना, गृह मंत्रालयाने २०२२ मध्ये आणि त्यापूर्वी स्पष्टपणे सांगितले आहे की डाव्या विचारसरणीच्या अतिरेकीवादाच्या (LWE) बाबतीत सरकार "शहरी नक्षल" हा शब्द वापरत नाही, "शहरी भागात असो किंवा इतर कोणत्याही ठिकाणी, सतर्कता राखली जाते आणि कठोर कारवाई सुरू केली जाते. (<https://www.mha.gov.in/MHA1/Par2017/pdfs/par2020-pdfs/rs-11032020/1978.pdf>)

"शहरी नक्षलवाद" - वर उल्लेख केल्याप्रमाणे, हा वादग्रस्त शब्द आहे ज्याला तथ्य किंवा कायद्याचा कोणताही आधार नाही - याच्या नावाखाली हे विधेयक प्रत्यक्षात मतभेद दाबण्यासाठी आणि राज्य धोरणांना आव्हान देणाऱ्या किंवा अन्याय उघड करणाऱ्या नागरिकांच्या, कलाकारांच्या आणि इतरांच्या स्वतंत्र आवाजांना लक्ष्य करण्यासाठी वापरले जाईल असा आमचा समज आहे. त्यातील अस्पष्ट आणि व्यापक तरतुदी (व्याख्या) व्यापक गैरवापराची शक्यता निर्माण करतात, ज्यामुळे राजकीय विरोधक, पत्रकार, नागरी समाज संघटना आणि मानवाधिकार रक्षक यांच्या गुन्हेगारीकरणाचे दरवाजे उघडतात. यामुळे गंभीर संवैधानिक चिंता निर्माण होतात, कारण हे विधेयक भारतीय संविधानात समाविष्ट असलेल्या मूलभूत अधिकारांशी थेट संघर्षात असल्याचे दिसून येते.

असा कायदा आणण्यामागील कारण म्हणजे सार्वजनिक सुरक्षा कायद्याच्या समान आवृत्त्या सध्या छत्तीसगड, तेलंगणा, आंध्र प्रदेश आणि ओडिशामध्ये लागू आहेत. एमएसपीएस विधेयक २०२४ सादर करण्यामागे आणखी एक युक्तिवाद केला जात आहे की ते व्यक्ती आणि संस्थांच्या काही बेकायदेशीर कारवायांना अधिक प्रभावीपणे प्रतिबंधित करेल. तथापि, महाराष्ट्र राज्यात आधीच महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा (MCOCA, 1999) आहे, ज्या अंतर्गत अनेक खटले सुरू करण्यात आले आहेत.

जरी या प्रक्रिया वादग्रस्त UAPA, 1961 [(बेकायदेशीर कारवाया (प्रतिबंध) कायदा)] सारख्याच असल्या तरी, हे विधेयक "बेकायदेशीर" या शब्दाची व्याख्या व्यापक आणि ढोबळ पद्धतीने करते, ज्यामध्ये "सार्वजनिक सुव्यवस्थेला धोका निर्माण करणे" आणि "कायद्याच्या प्रशासनात हस्तक्षेप करणे" पासून ते "लोकांमध्ये अनिश्चितता आणि भीती निर्माण करणे" आणि "कायद्याचे उल्लंघन करण्यास प्रोत्साहन देणे" पर्यंत सर्व काही समाविष्ट आहे. तथापि, नव्याने लागू झालेल्या भारतीय न्याय संहिता, २०२३ मध्ये देशात लागू असणाऱ्या गुन्हेगारी कायद्यांमध्ये "दहशतवादी कारवाया" (कलम ११३), "संघटित गुन्हे" (कलम १११) आणि "किरकोळ संघटित गुन्हे" (कलम ११२) सारखे गुन्हे समाविष्ट करून, वेगळ्या MSPS विधेयकाची अजिबात गरज नव्हती. BNS द्वारे, बेकायदेशीर कारवाया (प्रतिबंध) कायदा, १९६१ आणि MCOCA च्या तरतुदी आधीच केंद्रीभूत केल्या गेल्या आहेत. स्वतःच्या नागरिकांविरुद्ध वापरण्यासाठी राज्य सरकार आणि पोलिसांची जणू एक यंत्रणा बनली आहे. अशी अनेकानेक साधने सुनिश्चित केली जाण्याची गरज आहे का यावरच सदर बिलामुळे अनेक प्रश्नचिन्ह उपस्थित होत आहेत.

विधेयकात असेही म्हटले आहे की जो कोणी 'बेकायदेशीर संघटनेचा' सदस्य आहे किंवा अशा कोणत्याही संघटनेच्या बैठकांमध्ये किंवा उपक्रमांमध्ये भाग घेतो किंवा कोणतेही योगदान देतो किंवा प्राप्त करतो किंवा मागतो, त्याला तीन वर्षांपर्यंतच्या कारावासाची आणि ३ लाख रुपयांपर्यंतच्या दंडाची शिक्षा होऊ शकते.

या कायद्याचे महत्त्व आणि लोकशाही स्वातंत्र्यांना होणारी संभाव्य हानी लक्षात घेता, आम्ही आपल्या समितीला पुढील कोणतेही पाऊल उचलण्यापूर्वी अर्थपूर्ण सार्वजनिक सहभाग, पारदर्शक आणि समावेशक प्रक्रिया सुनिश्चित करण्याची विनंती करतो. महाराष्ट्र आणि भारताच्या मूलभूत लोकशाही मूल्यांना धोका निर्माण करणारा हा कायदा योग्य विचारविनिमयाने रद्द होईल अशी आशा बाळगून आम्ही आमचे आक्षेप आणि शिफारसी तुमच्या विचारार्थ सादर करतो.

सिटीझन्स फॉर जस्टिस अँड पीस, मुंबई, तज्ञ आणि वकिलांशी सल्लामसलत करून, विधेयकातील विशिष्ट तरतुदींशी संबंधित खालील तपशीलवार आक्षेप नोंदवू इच्छिते.

MSPS २०२४ च्या प्रश्नांकित तरतुदी.

२०२४ च्या एमएसपीएस विधेयकाच्या मसुद्यात "बेकायदेशीर कृती" (कलम (२) (एफ)(आय) ते (वीआय)) च्या अत्यंत अस्पष्ट, व्यापक आणि म्हणूनच समस्याजन्य व्याख्या आहेत. ही सैल व्याख्या सहजच दुर्भावनापूर्ण गैरवापरास कारणीभूत ठरणारी आहे. उदाहरणार्थ, ((कलम (२)(एफ)(आय)) "...जो सार्वजनिक सुव्यवस्था, शांतता आणि शांततेसाठी धोका किंवा धोका आहे" हा वाक्यांश संभाव्य गैरवापरास अर्थ लावण्यासाठी खुला ठेवला आहे. व्याख्येत "धोका" या शब्दाचा वापर स्वतःच समस्याप्रधान आहे कारण कायद्यात कुठेही "धोका" या शब्दाची व्याख्या केलेली नाही. हे अधोरेखित करणे महत्त्वाचे आहे की या शब्दाचा शब्दकोशातील अर्थ, "व्यक्तीचे धोकादायक कृत्य", असा आहे आणि त्यामुळेच अधिकाऱ्यांना कायद्यांतर्गत काहीही आणण्याचे अधिकार आणि ते वापरून, पूर्वग्रहातून विवक्षित लोकांना लक्ष्य करून त्यांना शिक्षा करण्याचे अधिकार दिले जाणार आहेत. (उदा. ते असे म्हणू शकतात की रस्त्यावर स्वयंपाक करणे हे जनतेसाठी धोका आहे आणि त्यामुळे लोकांना अटक करणे आवश्यक आहे).

व्याख्यांची ही अस्पष्टता अत्यंत समस्याप्रधान आहे, कारण ती अपरिभाषित ठेवली गेली आहे. साधी निरुपद्रवी "कृत्ये" त्यामुळे "गुन्हेगारी" कृत्ये ठरू शकतात. कोणत्याही कायद्यात, कोणत्याही गुन्हेगारी कृत्याची व्याख्या इतकी नेमकी व स्पष्ट असली पाहिजे की पोलिसांना त्याचा गैर अर्थ लावता येऊ नये. दुर्दैवाने, किंवा जाणीवपूर्वक, उत्तरदायित्वा पासून दूर जाण्यासाठी ही प्रथाच रद्द करण्यात आली आहे.

शिवाय, कलम २(फ) अंतर्गत गुन्हेगारी कृत्याची व्याख्या बेकायदेशीर कृतीचे वर्णन खालीलप्रमाणे करते:

- (* "बेकायदेशीर कृती" म्हणजे एखाद्या व्यक्तीने किंवा संघटनेने केलेली कोणतीही कृती, मग ती कृती करून किंवा बोलून किंवा लिहिलेल्या शब्दांद्वारे किंवा चिन्हांद्वारे किंवा दृश्यमान प्रतिनिधित्वाद्वारे किंवा अन्यथा केली असेल, - (i) जी जनतेसाठी धोका किंवा भीती निर्माण करते किंवा
- (ii) जी सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यात अडथळा आणते किंवा अडथळा आणण्याची प्रवृत्ती असते; किंवा.
- (iii) जी कायद्याच्या प्रशासनात किंवा त्याच्या स्थापित संस्था आणि कर्मचाऱ्यांच्या कामांमध्ये हस्तक्षेप करते किंवा अडथळा आणण्याची प्रवृत्ती असते; किंवा
- (iv) जी गुन्हेगारी बळाने किंवा गुन्हेगारी बळाच्या प्रदर्शनाने किंवा अन्यथा राज्य सरकार किंवा केंद्र सरकारच्या दलांसह कोणत्याही सार्वजनिक सेवकाला अशा सार्वजनिक सेवकाच्या आणि दलांच्या कायदेशीर अधिकारांचा वापर करण्यात घाबरवण्यासाठी डिझाइन केलेली आहे; किंवा
- (v) हिंसाचार, तोडफोड किंवा जनतेमध्ये धोका आणि भीती निर्माण करणाऱ्या इतर कृत्यांमध्ये सहभागी होणे किंवा प्रचार करणे, किंवा बंदुक, स्फोटके किंवा इतर उपकरणांचा वापर करण्यात सहभागी होणे किंवा प्रोत्साहन देणे किंवा रेल्वे, रस्ता, हवाई किंवा पाण्याद्वारे संप्रेषण खंडित करणे; किंवा

- (vi) स्थापित कायदा आणि त्याच्या संस्थांचे अवज्ञा करण्यास प्रोत्साहन देणे किंवा प्रचार करणे; किंवा
(vii) वर उल्लेख केलेल्या कोणत्याही एक किंवा अधिक बेकायदेशीर कृती करण्यासाठी पैसे किंवा वस्तू गोळा करणे;

वरील व्याख्येत पाहिल्याप्रमाणे, शब्दार्थाबाबत कोणतेही ठोस प्रतिपादन नाही आणि अधिकाऱ्यांद्वारे "बेकायदेशीर कृती" ठरवली जाण्यासाठी, तिचे स्वरूप परिभाषित करण्यासाठी केवळ अस्पष्ट शब्द वापरले आहेत. कायदा पोलिसांना मनमानी अधिकार देतो आणि हे उघड गुपित आहे की सत्तेत असलेला राजकीय पक्ष कधीकधी पोलिस अधिकारांचा गैरवापर करतो.

काही विशेष कायदे तसेच राज्य कायद्यांनुसार, MSPS विधेयक, २०२४ च्या कलम ५(१) (२) मध्ये राज्य सरकार, पोलिस आणि प्रशासनाच्या कृतींवर निर्णय घेण्यासाठी कायद्यांतर्गत स्थापन केलेल्या "सल्लागार मंडळाची" स्थापना करण्याची तरतूद आहे. विचित्रपणे, या तरतुदीनुसार, सल्लागार मंडळात "तीन व्यक्ती असतात जे उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश म्हणून नियुक्त होते, किंवा न्यायाधीश म्हणून जे पात्र आहेत", याचा अर्थ असा की - गुन्हेगारी कृत्यांचा सामना करण्यासाठी लागू केलेल्या मागील कायदे/कायद्यांप्रमाणे न्यायाधीश किंवा न्यायिक अधिकाऱ्यांऐवजी -- विद्यमान निवृत्त किंवा "नॉन-कमिशनड अधिकारी किंवा वकील" देखील सल्लागार मंडळाचा भाग होण्यासाठी नियुक्ती करण्यास पात्र आहेत. सल्लागार मंडळाची स्थापना राज्य सरकारनेच करायची असल्याने, सदर तरतुदीचा वापर (किंवा गैरवापर) कसा करता येईल याचा विचार करण्यासाठी कल्पनाशक्ती वापरण्याची गरज नाही. न्यायिक आणि संवैधानिक तपासणीत प्रशिक्षित स्वायत्त आणि स्वतंत्र व्यक्तींऐवजी, अशी व्यक्ती नियुक्त केली जाण्याची शक्यता जास्त आहे जी सत्तेत असलेल्या कोणत्याही सरकारशी जुळलेली असू शकते किंवा अगदी कठपुतळी देखील असू शकते.

कलम ९, उपकलम १ द्वारे, प्रशासन आणि पोलिसांना (डीएम किंवा पोलिस आयुक्त) कोणताही अधिसूचित क्षेत्र ताब्यात घेण्याचे किंवा त्या जागेतून व्यक्तींना बाहेर काढण्याचे कठोर आणि मनमानी अधिकार देते (जर महिला आणि मुले तिथे राहत असतील तर "वाजवी कालावधी" हाच त्यांना मिळणारा एकमेव संरक्षण आहे!). शिवाय, कलम १०(१) जप्त केलेल्या मालमत्तेतील जंगम मालमत्ता, पैसे इत्यादी जप्त करण्याच्या या मनमानी अधिकाराचा विस्तार करते, ज्यामुळे तिला मनमानी वापरासाठी आणखी एक अधिकार मिळतो.

१२. (१) कलम ७ च्या उपकलम (१) अंतर्गत सरकारने दिलेल्या कोणत्याही आदेशाविरुद्ध, कलम ३ च्या उपकलम (१) अंतर्गत जारी केलेल्या अधिसूचनेची पुष्टी करणाऱ्या किंवा कलम ३ च्या उपकलम (५) अंतर्गत दिलेल्या कोणत्याही आदेशाविरुद्ध किंवा कलम ११ च्या उपकलम (१) अंतर्गत जप्तीच्या कोणत्याही आदेशाविरुद्ध, ज्याने त्याची कायदेशीरता, शुद्धता किंवा औचित्य यावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले आहे, उच्च न्यायालयात पुनरीक्षण याचिका दाखल करता येईल.

धक्कादायक म्हणजे, २०२४ च्या एमएसपीएस विधेयकाच्या मसुद्यातील कलम १२ मध्ये या वादग्रस्त कायद्यांतर्गत अटक केलेल्यांना जिल्हा पातळीवर कोणत्याही कायद्याचा आधार नाकारण्यात आला आहे आणि या कायद्याविरुद्धच्या कारवाईला आव्हान देणारी कोणतीही याचिका दाखल करण्यासाठी फक्त उच्च न्यायालय आणि सर्वोच्च न्यायालय हे योग्य व्यासपीठ असल्याचे सांगण्यात आले आहे. हे भारतीय संविधानात दिलेल्या चार-स्तरीय न्यायालयीन निवारण प्रणालीच्या विरुद्ध आहे. यामागील तर्क अजूनही स्पष्ट व्हायचा आहे.

१४. या कायद्यात स्पष्टपणे अन्यथा तरतूद केल्याशिवाय, आणि भारतीय संविधानांतर्गत सर्वोच्च न्यायालय आणि उच्च न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राला आणि अधिकारांना 'अधिकारक्षेत्राचा बाधक' न होता, सरकार किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा पोलिस आयुक्त,

किंवा सरकार किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा पोलिस आयुक्त यांनी या संदर्भात अधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला या कायद्यांतर्गत कोणत्याही खटल्यात किंवा कार्यवाही किंवा अर्जात किंवा अपील किंवा पुनरीक्षणाच्या मार्गाने कोणत्याही न्यायालयात प्रश्न विचारला जाणार नाही आणि या कायद्यांतर्गत दिलेल्या कोणत्याही अधिकाराच्या अनुषंगाने केलेल्या किंवा करावयाच्या कोणत्याही कारवाईच्या संदर्भात कोणत्याही न्यायालय किंवा इतर प्राधिकरणाद्वारे कोणताही मनाई आदेश मंजूर केला जाणार नाही.

१५. या कायद्यांतर्गत केलेल्या या कारवाईंतर्गत किंवा सरकारच्या वतीने किंवा सरकारच्या अधिकाराने काम करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध, या कायद्यांतर्गत सरकारने ज्या मालमत्तेचा ताबा घेतला आहे, त्याच्या किंवा त्यासंबंधात झालेल्या कोणत्याही नुकसान किंवा नुकसानीसाठी, कोणत्याही व्यक्तीच्या संरक्षणाविरुद्ध कोणतीही दिवाणी किंवा फौजदारी कारवाई सुरू केली जाणार नाही.

एमएसपीएस विधेयक २०२४ च्या वादग्रस्त कलम १४ आणि १५ अंतर्गत, प्रत्येक पोलिस अधिकारी आणि जिल्हा दंडाधिकारी (नोकरशहा) यांना प्रस्तावित कायद्यांतर्गत अभियोक्त्यांमधील गैरवापरांवर उच्च न्यायालय किंवा सर्वोच्च न्यायालयाने मंजूर केलेल्या कोणत्याही मंजूरीसाठी शिक्षा होण्यापासून किंवा जबाबदार धरण्यापासून संरक्षण देण्यात आले आहे. या कलमांनुसार कायद्याला गैरवापर होण्यासाठी अगदी मोकळा सोडला गेला आहे, कारण गैरवापर किंवा गैरवापरासाठी कोणताही स्पष्ट दंड नाही कारण वर नमूद केलेल्या दोन्ही कलमांमध्ये असे म्हटले आहे की अशा अधिकाऱ्यांविरुद्ध कोणतीही कारवाई केलीच जाऊ शकत नाही.

विद्यमान बीएनएस, २०२३, यूएपीए, १९६७ आणि पीएमएलए, २००२ च्या तुलनेत नवीन विधेयकाचे (एमएसपीएस कायदा) धोके:

प्रस्तावित कायदा, एमएसपीपी विधेयक २०२४, खालील संदर्भात देखील पाहिले पाहिजे:

दहशतवादी किंवा फुटीरतावादी' समजल्या जाणाऱ्या कारवायांना तोंड देण्यासाठी एक व्यापक कायदेशीर चौकट प्रदान करणाऱ्या बीएनएस २०२३ आणि यूएपीए १९६१ सारख्या विद्यमान कायद्यांच्या प्रकाशात एमएसपीपी विधेयक २०२४ चे गंभीर मूल्यांकन केले पाहिजे. हे कायदे राज्याला राष्ट्रीय सुरक्षा, अखंडता किंवा सार्वभौमत्वाला धोका निर्माण करणाऱ्या कृत्यांमध्ये सहभागी असलेल्या व्यक्तींविरुद्ध कारवाई करण्याचे महत्त्वपूर्ण अधिकार प्रदान करतात.

एमएसपीपी विधेयक, त्याच्या व्यापक आणि अस्पष्ट तरतुदींसह, अनावश्यक अतिरेकीपणाबद्दल चिंता निर्माण करते, कारण या मुद्द्यांना आधीच यूएपीए आणि बीएनएसने पुरेसे संबोधित केले आहे. एक अतिरिक्त कायदा तयार करणे, विशेषतः जो देशद्रोह आणि दहशतवादाच्या तरतुदींचा विस्तार करण्याच्या दाव्या पोटी, राज्याच्या मनमानी कृतींविरुद्ध उपलब्ध असलेली मूलभूत स्वातंत्र्ये आणि न्यायालयीन संरक्षणे आणखी नष्ट करून परिणामी संविधानवादाच्या आत्म्यालाच कमकुवत करतो आहे असे दिसते.

सर्वात गंभीर म्हणजे, हे कायद्याच्या विविध आरोपांखाली कायदेशीर आणि संवैधानिकरित्या काम करणाऱ्या व्यक्ती आणि संघटनांचा छळ केला जाऊ शकतो. अशी भीती व्यक्त करण्यास हरकत नसावी.

बीएनएस, २०२३ मधील विविध कलमे, ज्यामध्ये कलम १५२, जे आयपीसी १२४-अ अंतर्गत 'देशद्रोह' पुन्हा नव्याने आणला गेला आहे, आणि तज्ञांनी त्याचे वर्णन 'देशद्रोह प्लस' असे केले आहे,

कलम ११३, जे दहशतवादी कृत्ये म्हणून अस्पष्टपणे परिभाषित केलेल्या कृत्यांना गुन्हेगार ठरवते आणि कलम १११, जे संघटित गुन्हेगारी आणते, राष्ट्रीय अखंडता आणि राष्ट्रीय सुरक्षेविरुद्ध मानल्या जाणाऱ्या, कृत्ये करणाऱ्या व्यक्तींविरुद्ध कारवाई करण्याचे अधिकाऱ्यांना मनमानी अधिकार देतात. येथे पुन्हा एकदा, बीएनएस २०२३ मधील 'राष्ट्रीय अखंडता' आणि 'राष्ट्रीय सुरक्षा' यांच्या व्याख्या मूलभूतपणे समस्याप्रधान आहेत कारण माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने अनेक वेळा पूर्वीच्या भारतीय दंड संहितेच्या (आयपीसी) कलम १२४-अ अंतर्गत मूळ 'देशद्रोह कलमाचा' वापर रद्द केला आहे. कारण केवळ हिंसाचाराच्या कृत्यांमुळेच या कठोर कलमाचा संभाव्य वापर वैध ठरतो. खरं तर, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे मत व्यक्त केले आहे की अशा कलमाला कार्यरत लोकशाहीच्या कायदे पुस्तकात स्थानच मिळू नये. दुर्दैवाने, या विकसित न्यायशास्त्राचा आदर करण्याऐवजी, केंद्र सरकारने बीएनएस, २०२३ मध्ये 'देशद्रोह' हा गुन्हा म्हणून पुन्हा सादर केला आहे, जरी तो वेगळ्या परिभाषित नावाने!!

सीजेपी विशेषतः बीएनएसच्या कलम १५२ वर प्रकाश टाकू इच्छितात, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की "जो कोणी जाणूनबुजून किंवा जाणूनबुजून, शब्दांद्वारे, बोलून किंवा लिहिलेल्या, किंवा विज्ञानाच्या माध्यमातून, किंवा दृश्यमान प्रतिनिधित्वाद्वारे, किंवा इलेक्ट्रॉनिक संप्रेषणाद्वारे किंवा आर्थिक साधनांचा वापर करून किंवा अन्यथा, सशस्त्र बंड किंवा विध्वंसक कारवाया करतो किंवा भडकावतो किंवा भडकवण्याचा प्रयत्न करतो, किंवा अलिप्ततावादी भावना निर्माण करतो, किंवा भारताच्या सार्वभौमत्वाला किंवा एकतेला आणि अखंडतेला धोका निर्माण करतो" किंवा अशा कोणत्याही कृत्यात सहभागी होतो किंवा करतो, त्याला जन्मठेपेची शिक्षा किंवा ७ वर्षांपर्यंतची कारावासाची शिक्षा होऊ शकते आणि तो दंडास पात्र असेल." स्वतःमध्ये अस्पष्ट आणि व्यापक असूनही, MSPS विधेयक २०२४ देखील या तरतुदीशी एक विचित्र साम्य दर्शवते.

याव्यतिरिक्त, BNS, 2023 चे कलम 113(1), जे त्याच्या कार्यक्षेत्रात भारताची एकता, अखंडता, सार्वभौमत्व, सुरक्षा किंवा आर्थिक सुरक्षिततेला धोका निर्माण करण्याच्या उद्देशाने किंवा धोका निर्माण करण्याची शक्यता असलेल्या कोणत्याही कृती करणाऱ्या किंवा भारतातील किंवा कोणत्याही परदेशातील लोकांमध्ये किंवा कोणत्याही वर्गाच्या लोकांमध्ये दहशत निर्माण करण्याच्या उद्देशाने कोणत्याही कृती करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीचा समावेश करते, ते UAPA, 1961 च्या कलम 15 ला प्रतिबिंबित करते. फरक एवढाच आहे की ते परदेशात केलेल्या कृत्यांशी देखील संबंधित आहे.

त्याचप्रमाणे, कलम ११३(२), जे अशा दहशतवादी कृत्याशी संबंधित आहे ज्यामुळे मृत्यू किंवा अन्यथा मृत्यू होतो, ते UAPA च्या कलम १६ चे अक्षरशः प्रतिबिंब आहे. दहशतवादी कृत्य करण्यासाठी किंवा दहशतवादी कृत्यासाठी तयारी म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या कोणत्याही कृतीसाठी कट रचणाऱ्या किंवा करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या, किंवा समर्थन करणाऱ्या, चिथावणी देणाऱ्या, सल्ला देणाऱ्या किंवा चिथावणाऱ्यांना, थेट किंवा जाणूनबुजून मदत करणाऱ्यांना व्यापणारे कलम ११३(३), हे UAPA च्या कलम १८ चे शब्दशः प्रतिबिंब आहे. दहशतवादी कृत्यांचे प्रशिक्षण देण्यासाठी कोणतेही छावणी किंवा शिबिरे आयोजित करणाऱ्या किंवा आयोजित करण्यास भाग पाडणाऱ्या व्यक्तींशी संबंधित कलम ११३(४), हे UAPA च्या कलम १८अ चे शब्दशः प्रतिबिंब आहे. कलम ११३(५) मध्ये असे म्हटले आहे की दहशतवादी कृत्यात सहभागी असलेल्या कोणत्याही संघटनेचा सदस्य असलेली कोणतीही व्यक्ती UAPA च्या कलम २० चे अक्षरशः प्रतिबिंबित असल्याचे दिसते.

दहशतवादी कृत्य करणाऱ्या व्यक्तीला स्वेच्छेने आश्रय देणे किंवा लपवणे या गुन्ह्याचा समावेश करणारे कलम ११३(६), हे UAPA च्या कलम १९ मधून घेतले आहे.

कोणत्याही दहशतवादी कृत्याद्वारे मिळवलेल्या किंवा मिळवलेल्या कोणत्याही मालमत्तेचा जाणूनबुजून ताबा घेण्याच्या गुन्ह्याला गुन्हेगार ठरवणारे कलम ११३(७), हे UAPA च्या कलम २१ मधून घेतले आहे, जे BNS मध्ये व्यापक व्याप्तीसह अस्तित्वात आहे.

सध्याच्या कायदेशीर परिस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर, एमएसपीपी विधेयक २०२४ हे यूएपीए १९६१ आणि पीएमएलए, २००२ सारख्या कायद्यांतर्गत आधीच कठोर उपाययोजनांचा अनावश्यक आणि धोकादायक विस्तार आहे. महाराष्ट्राच्या फौजदारी कायद्यांमध्ये अशा कठोर तरतुदींचा समावेश, विशेषतः आवश्यक सुरक्षा उपायांशिवाय, गैरवापराच्या संभाव्यतेबद्दल गंभीर चिंता निर्माण करतो. सरकारी धोरणांना, सत्तेत असलेल्या व्यक्तींना, इत्यादींना कोणत्याही राजकीय किंवा रचनात्मक विरोधाला असहिष्णुतेचे सध्याचे वातावरण आणि तपास यंत्रणांकडून सत्तेचा गैरवापर पाहता, हे विधेयक केवळ मनमानी राज्य सरकारच्या कारवाईचा धोका वाढवते आणि मूलभूत अधिकारांना आणखी धोका निर्माण करते.

त्यामुळे प्रश्न उरतोच:

की, भीती आणि दडपशाहीचे वातावरण वाढवण्यासाठीच आणखी एक कायदा का बनवायचा... त्याऐवजी आधीच असलेल्या कायद्यांचा वापर नेमकेपणाने का केला जात नाही ?

अनेक कायदेशीर आरोपांच्या आधारे छळ:

आणखी एक कठोर राज्य कायदा लागू करण्याच्या या प्रयत्नासोबत येणारा आणखी एक धोकादायक परिणाम म्हणजे भारतीय नागरी संरक्षण संहिता, २०२३ अंतर्गत वैधानिक जामीन मागणाऱ्या अंडरट्रायल कैद्यांच्या तरतुदीवर त्याचा परिणाम. बीएनएसएसच्या कलम ४७९ मध्ये वैधानिक जामिनासाठी अतिशय कडक जामीन तरतुदी आहेत. सदर कलम खटल्यांमध्ये वैधानिक जामीन मंजूर करण्याच्या अटी मर्यादित करते - नवीन कायद्यात एक कलम आहे जो CORPUS च्या कलम 436A शी संबंधित आहे, ज्यामध्ये विशिष्ट कालावधीसाठी कोठडीत राहिल्यानंतर खटल्यानंतर वैधानिक जामीन मंजूर करण्याची प्रक्रिया स्वीकारण्याची तरतूद आहे. जुन्या फौजदारी दंड संहितेनुसार, जर एखाद्या आरोपीने गुन्ह्यासाठी जास्तीत जास्त तुरुंगवासाच्या अर्ध्या कालावधीचा तुरुंगवास भोगला असेल, तर त्याला वैयक्तिक जामिनावर सोडले पाहिजे (मृत्युदंडाच्या शिक्षेच्या गुन्ह्यांना लागू नाही). बीएनएसएस, २०२३ मध्ये ही तरतूद कायम ठेवण्यात आली आहे आणि ती अधिक कडक करण्यात आली आहे.

तथापि, आता, कलम ४७९ अंतर्गत, कमी शिक्षा असलेल्या कैद्यांना जामीन देण्याची तरतूद आता अशा कैद्यांपर्यंत मर्यादित असेल जे पहिल्यांदाच गुन्ह्यातील खटल्यात आहेत जर त्यांनी कमाल शिक्षेच्या एक तृतीयांश शिक्षेचा कालावधी पूर्ण केला असेल. आरोपपत्रांमध्ये अनेकदा अनेक गुन्ह्यांचा उल्लेख असल्याने, यामुळे एखाद्या व्यक्तीला अनेक खटल्यांमध्ये सक्तीच्या जामिनासाठी अपात्र ठरू शकते. शिवाय, या तरतुदीद्वारे, या कलमांतर्गत जामीन देण्यावरील बंदी जन्मठेपेची शिक्षा असलेल्या गुन्ह्यांसाठी देखील वाढविण्यात आली आहे. म्हणून, एखाद्या व्यक्तीला खालील चाचणी अंतर्गत सदर कलमांतर्गत वैधानिक जामिनासाठी अर्ज करण्यास मनाई आहे: हा गुन्हा जन्मठेपेची शिक्षा आहे आणि ज्या व्यक्तींवर एकापेक्षा जास्त गुन्ह्यांमध्ये कार्यवाही प्रलंबित आहे.

एमएसपीबी विधेयक २०२४ सादर करणे, जेव्हा बीएनएसएस २०२३ आणि यूएपीए १९६१ सारख्या विद्यमान कायद्यांसह एकत्रित केले जाते, तेव्हा ते अंडरट्रायलच्या अधिकारांना, विशेषतः वैधानिक जामिनाच्या प्रवेशाच्या बाबतीत, एक महत्त्वपूर्ण धोका निर्माण करते. बीएनएसएस २०२३ च्या कलम ४७९ अंतर्गत, आधीच कडक जामीन तरतुदी आणखी प्रतिबंधात्मक करण्यात आल्या आहेत, ज्यामुळे पहिल्यांदाच गुन्हेगारांना त्यांच्या शिक्षेचा एक तृतीयांश भाग पूर्ण होईपर्यंत जामीन मिळू शकत नाही. एमएसपीबी विधेयक २०२४ अंतर्गत आरोपी असलेल्या लोकांसाठी, यूएपीए १९६१ किंवा बीएनएसएस २०२३ सारख्या इतर कायद्यांसह, यामुळे व्यक्तींना दीर्घ कालावधीसाठी जामीन नाकारला जाऊ शकतो, जरी ते शेवटी निर्दोष आढळले तरीही. जन्मठेपेची शिक्षा असलेल्या गुन्हांसह अनेक गुन्हांचा समावेश असलेल्या आरोपांमुळे, अंडरट्रायल कैदी अनिवार्य जामिनासाठी अपात्र ठरू शकतात. याचा परिणाम विनाशकारी असू शकतो, कारण या कायद्यांनुसार राज्याला मिळालेल्या प्रचंड अधिकारामुळे निष्पाप व्यक्तींना वर्षानुवर्षे तुरुंगात राहावे लागू शकते, आणि त्यांना त्यांच्या दीर्घ कारावासाला आव्हान देता येत नाही. यामुळे कायदेशीर व्यवस्थेच्या निष्पक्षतेबद्दल आणि खटल्याशिवाय व्यक्तींना अनिश्चित काळासाठी ताब्यात ठेवण्याची शक्यता गंभीर चिंता निर्माण करते, ज्यामुळे न्यायाच्या तत्त्वाला आणखी कमकुवत केले जाऊ शकते.

हे देखील लक्षात घेतले पाहिजे की २०१९ मध्ये UAPA मधील सुधारणांना आव्हान देणाऱ्या याचिका, विशेषतः कलम ३५ आणि ३६, ज्या सरकारला व्यक्तींना दहशतवादी म्हणून घोषित करण्याचे आणि त्यांना अनुसूची ४ मध्ये समाविष्ट करण्याचे व्यापक अधिकार देतात, प्रलंबित आहेत, सर्वोच्च न्यायालयाने उच्च न्यायालयाना प्रथम त्यांची सुनावणी करण्याचे निर्देश दिले आहेत. याचिकाकर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की अशा लेबलिंगमुळे भारतीय संविधानाच्या कलम १४, १९ आणि २१ अंतर्गत हमी दिलेल्या मूलभूत अधिकारांचे उल्लंघन होईल.

आपले संविधान, आपले कायदे

बेकायदेशीर कारवाया रोखण्यासाठी असे कायदे आवश्यक आहेत असे सलग सरकारांचे दावे असूनही, इतिहासाने उलट दाखवले आहे. प्रत्यक्षात, अशा कठोर कायद्यांचा मोठ्या प्रमाणात गैरवापर केला गेला आहे, जसे पत्रकार आणि मानवाधिकार संघटनांनी विस्तृतपणे दस्तऐवजीकरण केले आहे. छत्तीसगड विशेष सार्वजनिक सुरक्षा कायदा (२००५) आणि आंध्र प्रदेश विशेष सार्वजनिक सुरक्षा कायदा (१९९२) हे पत्रकार, वकील, पर्यावरणवादी, नागरी कार्यकर्ते आणि आदिवासी निदर्शक यांच्याविरुद्ध केवळ त्यांच्या घटनात्मकदृष्ट्या संरक्षित मतभेदाच्या अधिकाराचा वापर केल्याबद्दल वापरल्या जाणाऱ्या कायद्यांची स्पष्ट उदाहरणे आहेत. छत्तीसगड कायद्याला संवैधानिक आव्हान देणारा खटला सध्या माननीय सर्वोच्च न्यायालयात प्रलंबित आहे. या धोकादायक उदाहरणामुळे, आम्हाला काळजी वाटते की महाराष्ट्रात अशाच प्रकारच्या दडपशाही कायद्यांचा वापर खऱ्या सुरक्षा धोक्यांना तोंड देण्यासाठी केला जाणार नाही, तर राज्याच्या गतिमान सामाजिक आणि राजकीय जीवनात व्यत्यय आणण्याच्या प्रयत्नात स्वतःच्या नागरिकांना लक्ष्य करण्यासाठी केला जाईल.

महाराष्ट्र नेहमीच लोकशाही मूल्ये आणि सामाजिक सुधारणांचे पाईक राहिले आहे, भारताच्या राजकीय आणि संवैधानिक इतिहासाला आकार देण्यात येथील लोकांनी महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. तथापि, हे विधेयक भारतीय संविधानात समाविष्ट असलेल्या तत्त्वांच्या, विशेषतः भाग III अंतर्गत हमी दिलेल्या मूलभूत अधिकारांच्या, थेट विरोधात आहे. भाषण आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा अधिकार (अनुच्छेद १९(१)(अ)), शांततापूर्ण सभा घेण्याचा अधिकार (अनुच्छेद १९(१)(ब)), आणि संघटना स्थापन करण्याचा अधिकार (अनुच्छेद १९(१)(क)) हे लोकशाहीच्या कार्यक्षमतेसाठी आवश्यक आहेत. या अधिकारांवरील कोणतेही निर्बंध कलम १९(२) अंतर्गत वाजवीपणाच्या

कसोटीवर उतरले पाहिजेत आणि ते अनियंत्रित, अतिरेकी किंवा विषम नसावेत. या विधेयकातील अस्पष्ट आणि व्यापक तरतुदी या संवैधानिक मानकांची पूर्तता करण्यात अपयशी ठरतात आणि अनियंत्रित राज्य दडपशाहीचे दार उघडतात.

शिवाय, या विधेयकाच्या गैरवापराची शक्यता संविधानाच्या कलम २१ अंतर्गत वैयक्तिक स्वातंत्र्य आणि योग्य प्रक्रियेच्या उल्लंघनाबद्दल चिंता निर्माण करते. मतभेदांना गुन्हेगार ठरवून आणि कायदेशीर राजकीय आणि सामाजिक कार्यकर्त्यांना दडपण्यास मदत करून, हे विधेयक महाराष्ट्रातील नागरिकांच्या मूलभूत अधिकारांना केवळ कमी लेखत नाही तर लोकशाही शासनव्यवस्थेच्या न्हासासाठी एक धोकादायक उदाहरण देखील स्थापित करते.

शेवटी, आमचा असा ठाम विश्वास आहे की महाराष्ट्र विशेष सार्वजनिक सुरक्षा विधेयक, २०२४, असंवैधानिक, अति व्यापक, मनमानी आहे आणि गैरवापराला आमंत्रित करणाऱ्या पद्धतीने बेतले गेलेले आहे. आम्ही आपल्या निवड समितीला विनंती करतो की त्यांनी या चिंता अधिक तपशीलवार मांडण्यासाठी आम्हाला वैयक्तिक सुनावणीची परवानगी द्यावी. शिवाय, आम्ही आपल्याला आणि समितीच्या सदस्यांना हे विधेयक पूर्णपणे नाकारण्याचे आवाहन करतो, महाराष्ट्राच्या गौरवशाली लोकशाही परंपरांना कायम ठेवण्यासाठी आणि येथील लोकांच्या संवैधानिक हक्कांचे रक्षण करण्यासाठी.

आपले नम्र,

नंदन मालूस्ते

अध्यक्ष, सिटीझन्स फॉर जस्टिस अँड पीस, मुंबई

तिस्ता सेटलवाड

सचिव, सिटीझन्स फॉर जस्टिस अँड पीस, मुंबई